

DOI Number: 10.30520/tjsosci.689575

**KÖL TİĞİN (K 10) YAZITINDAKİ ÖD T(E)ÑRİ 𐰽𐰺𐰸 KİŞİ OGLI KOOP ÖLG(E)Lİ
TÖRİM(İ)Ş CÜMLESİ ÜZERİNE**

*UPON THE SENTENCE OF KOL TIGIN (K 10) INSCRIPTIONS ÖD T(E)ÑRİ 𐰽𐰺𐰸
OGLI KOOP ÖLG(E)Lİ TÖRİM(İ)Ş*

Eyup Sertaç AYAZ¹

ÖZET

Köl Tigin yazıtının kuzey cephesinin 10. satırındaki 𐰽𐰺𐰸 ($y^1s^1r^1$) kelimesinin yapılan çalışmalarda ‘yaşar’, ‘yasar’ ve ‘aysar’ olarak farklı şekillerde okunduğu gözlenmiştir. Bu okuma farklılıklarından dolayı kelimenin geçtiği cümleye farklı anlamlar verilmiştir. Yazıtların kopyasını sunan çalışmalar (Inscriptions de L’Orkhon 1892: 7; Alyılmaz 2005: 30) 𐰽𐰺𐰸 ($y^1s^1r^1$) kelimesindeki işaretlerde ittifak etmiştir. Buradan da anlaşılmaktadır ki okuma farklılıklarının sebebi işaretlerdeki farklılık değil, anlamlandırmadaki tercihlerdir. Aynı cümlede geçen ‘öd tənri’ ifadesinin anlamlandırılmasında da bir birlik yoktur. Yazıttaki cümlede doğru anlaşılması için Türk din tarihinin verileri ışığında konunun ayrıntılı olarak değerlendirilmesi gerekir. Siyasi iktidar ve hakimiyetinin kaynağını Tanrı’dan alan Türk kağanı Bilge Kağan, kurduğu bu cümleyle Türk inanç sistemini özetleyen bir tespit yapmıştır. Bu makalede, daha önce yapılan okuma ve anlamlandırma teklifleri incelenerek, Gök Tanrı temelinde şekillenen inanç sisteminden hareketle 𐰽𐰺𐰸 ($y^1s^1r^1$) kelimesi yeniden değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Köl Tigin yazıtı, Tanrı, zaman, $y^1s^1r^1$.

ABSTRACT

It was observed that the word 𐰽𐰺𐰸 ($y^1s^1r^1$) in the 10th line of the northern facade of Köl Tigin inscription was read in different ways as ‘yaşar’, ‘yasar’ and ‘aysar’. Due to these reading differences, different meanings are given to the sentence in which the word takes. Studies presenting the copy of the inscriptions are in agreement for the signs in the word 𐰽𐰺𐰸 ($y^1s^1r^1$). It is understood that the reason of the differences in reading is not related to the differences in signs, it is related to the preferences in meaning. There is also no unity in the meaning of the expression ‘öd tənri’ at the beginning of the same sentence. For the correct understanding of the sentence in the inscription, the subject should be examined in detail in the light of the Turkish religious history. Bilge Kaghan, the Turkish kaghan, who took the source of his political power and domination from Tanrı, made a determination summarizing the Turkish belief system with this sentence. In this article, the word 𐰽𐰺𐰸 ($y^1s^1r^1$) is re-examined based on the belief system shaped on the basis of Gök Tanrı, by examining the previous reading and interpretation proposals.

Key Words: Kol Tigin Inscriptions, Tanrı, time, $y^1s^1r^1$.

¹ Dr.Öğr.Üyesi, Kafkas Üniversitesi, ayazsertac@gmail.com

Giriş

Köl Tigin yazıtının kuzey cephesinin 10. satırında $\dot{W}d\ddot{t}\ddot{n}r\dot{I}$: YSR : kIsIWGLI : wKWp : $\dot{W}l\dot{g}l\dot{I}$: t $\dot{W}r\dot{W}ms$:) şeklinde geçen cümledeki YSR ve $\dot{W}l\dot{g}l\dot{I}$ ibareleri şimdiye kadar yapılan çalışmalarda farklı şekillerde okunmuş ve bunun neticesi olarak da cümle değişik şekillerde anlamlandırılmıştır (Berta, 2010, s. 124). Yazıtların kopyasını sunan çalışmalar söz konusu ibarelerdeki işaretlerde fikir birliği içerisindedir. Okuma farklılıklarının ibarelerdeki harflerden kaynaklanmadığı açıktır. Anlamlandırmadaki farklılıklar tercihlerden kaynaklanmaktadır. Bu tercihlerin sebeplerinin tespiti oldukça güçtür. Cümleye anlam yüklenirken Türk kültürünün ve inanç sisteminin dikkate alınmasının aydınlatıcı olacağı kanaatindeyiz.

Köl Tigin K10'daki: $\dot{W}d\ddot{t}\ddot{n}r\dot{I}$: YSR : kIsIWGLI : wKWp : $\dot{W}l\dot{g}l\dot{I}$: t $\dot{W}r\dot{W}ms$: cümlesi hakkında teklif edilen görüşler şunlardır:

Radloff, 1895: 28-29	özüm sakındım öd t \dot{a} n $\dot{r}i$ yaşar kişi oğlu qop ölügli tirimis ança sakındım	Ben kendim kederlendim, sonsuza kadar sadece Tanrı yaşar, insanoğlu ölmek için yaratılmıştır (diye) kederlendim.
Thomsen, 2011, 158-159	öd t \dot{a} n $\dot{r}i$ j \dot{a} s \dot{a} r, kisi o $\dot{g}l\dot{y}$ qop ölügli törüm \dot{s}	Tanrı zamanı düzenler, ama insanoğlu ölümlü doğmuştur.
Doerfer (Doerfer'dan aktaran Sertkaya, 2017, s. 59)	üd te $\dot{r}i$ aysar	eğer gök zamanı belirlerse (söylerse)
Ergin, 2007, 26-27	Öd te $\dot{r}i$ yaşar. Kişi oğlu kop ölgeli törümü \dot{s} .	Zamanı Tanrı yaşar. İnsan oğlu hep ölmek için türemiş.
Ercilasun, 2016, 536-537	Öd Te $\dot{r}i$ yaşar; kişi oğlu kop ölgeli törümü \dot{s} .	Zamanı (ebedî olarak) Tanrı yaşar; insanoğlu hep ölmek için yaratılmış.
Şemseddin Sami, 2012, 43	Öd tengri yaşar. Kişi oğlu kop ölgeli törümü \dot{s} .	Zamanı Allah (sema) tanzim eder. Ben-i adem hep ölmek üzere yaratılmıştır.
Tekin, 2010, 38-39	öd t(e) $\dot{r}i$: (a)ys(a)r : kişi oğlu : koop : ölg(e)li : törim(i) \dot{s} :	Zaman Tanrısı buyurunca insan oğlu hep ölümlü yaratılmış.
Erdem-Demirci, 2019, 388	özüm sakıntım öd te $\dot{r}i$ aysar, kişi oğlu qop ölgeli törümü \dot{s}	Zaman (ve ebedî) gök şöyle demiş: İnsanoğlu hep ölümlü yaratılmış.
Aydın, 2018, 67	öd te $\dot{r}i$ aysar kişi oğlu kop ölgeli törümü \dot{s}	Zaman ve (ebedî) gök şöyle demiş: "İnsanoğlu hep ölümlü yaratılmış."
Tulum, 1990, 197	öd tenri aysar kişi oğlu kop ölteçi törümü \dot{s}	Zaman Tanrısı buyurduğu için insan oğlu hep ölümlü yaratılmış.

Berta, 2010, 184/201	öd teñri aysar kişi oylı qop ölyeli tirimiş	Zamanı Tengri ayarlar, insanoğlu hep ölmesi için türemiş.
Orkun, 2011, 50-52	öd t ^e nri y ^a s ^a r, kişi oğlu öl ^ü gli törüm ⁱ ş	Zamanı Tanrı takdir eder, kişi oğlu hep ölmek için türemiş.

yaşa- / yasa- / aysa-

Yazıtların ilk nâşirleri olan Radloff ve Thomsen'in okuma ve anlamlandırmada anlaşmazlığa düştüklerini görmekteyiz. Radloff tarafından *yaşa-* olarak okunan ve '*varlığını sürdürmek*' şeklinde anlamlandırılan kelime, Thomsen tarafından *yasa-* şeklinde okunmuş ve '*düzen vermek*' olarak anlamlandırılmıştır. Sonrasında gelen araştırmacılar görüşlerden birini benimseyerek çalışmalarında kullanmışlardır. 1970'li yılların başında Doerfer, sonra da Clauson HYD ($y^1s^1r^1$) kelimesini *ay-* şeklinde okumuş '*demek, söylemek*' olarak anlamlandırmışlardır. Bu okuma ve anlamlandırma tekliflerinden hareketle söz konusu cümlenin üç farklı şekilde okunduğu ve anlamlandırıldığı görülmektedir. Radloff'un '*yaşa-*', Thomsen'in '*yasa-*' ve Doerfer'in '*ay-*' okuma tekliflerinden biri araştırmacılar tarafından kabul edilmiş ve çalışmalarında tekrarlanmıştır. Berta, ilgili fiili '*aysar*' olarak okumuş ve 1576 numaralı dipnotunda önceki yayınlarda '*yasar*' olarak okunduğunu belirtmiştir. Buradan önceki okumanın doğru olmadığını düşündüğüne kanaat getirebiliriz. Ancak ilgili ibareye anlam verirken nedense '*yasa-*' fiiliyle ilgili olan '*ayarla-*' anlamını vermiştir (Berta, 2010, s. 184/201).

Radloff'un, "*özüm sakındım öd tãñri yaşar kişi oğlu qop ölügli tirimis ança sakındım / Ben kendim kederlendim, sonsuza kadar sadece Tanrı yaşar, insanoğlu ölmek için yaratılmıştır (diye) kederlendim*" şeklindeki okuma ve anlamlandırma teklifini Ergin ve Ercilasun benimsemiştir. Birinci grup olarak belirleyebileceğimiz Radloff'un teklifini kabul edenler '*suyut ve ebedî bir Tanrı anlayışı*' düşüncesinden hareketle "*(KT G1) t(e)ñri t(e)g : t(e)ñride : bolm(i)ş : - Tanrıya benzer gökte yaratılmış*" Tanrının zamanüstü oluşu anlamına dayanarak okumuş olmalıdır. Radloff'un düşüncesine katılarak ($y^1s^1r^1$) kelimesini '*yaşar*' olarak okuyan Ercilasun, metnin edebiyat ve üslup açısından incelenmesiyle tereddütlü yorumlara açıklık getirilebileceğini belirtmiştir (Ercilasun, 2014, s. 90).

Thomsen'in "*öd t^enri j^as^ar, kisi oylı qop öl^ügli törümⁱs / Tanrı zamanı düzenler, ama insanoğlu ölümlü doğmuştur.*" şeklindeki okuma ve anlamlandırma teklifini Orkun, Berta, ve Şemseddin Sami ve Tekin benimsemiştir. İkinci grup olarak adlandırılabilir olan Thomsen'in görüşünü benimseyenler Tanrı'nın yaratıcı oluşu "*(KT D1) üze kök : t(e)ñri : (a)sra : y(a)g(i)z : y(e)r : kıl(i)ntukda : (e)kin (a)ra : kişi oğlu : kıl(i)nm(i)ş : - üstte mavi gök (yüzü) altta (da) yağız yer yaratıldığında, ikisinin arasında insan oğulları yaratılmış. / (BK D1)*", her şeyin yürütücüsü oluşu "*(BK D10) : türük : bod(u)n : yok bolm(a)zun : tiy(i)n : Türk halkı yok olmasın diye - , (BK D24), (BK D35)*" düşüncelerinden hareketle $y^1s^1r^1$ kelimesini '*düzenlemek, tertip etmek, takdir etmek*' anlamlarına gelen *yasa-* şeklinde değerlendirerek anlamlandırmış olmalıdırlar.

Doerfer, Thomsen'in '*yasa-*' şeklindeki okuma ve anlamlandırma teklifine karşı çıkararak bu konuda şunları söylemektedir:

yasa- '*düzenlemek*' fiili Türkçe değil Moğolcadır; çünkü ancak Moğol devrinden sonraki metinlerde geçmektedir. En eski tarihli Moğolca metinler 13. yüzyıla aittir. Buna karşılık (Räsänen 191 ve Drevnetyurkskiy Slovar 245'in aksine) Eski Türkçe *yasa-* fiilinin başka bir

şekilde izahı gerekiyor. Metin *öd tənri yasar* değil *üd tənri aysar* “eğer gök zamanı belirlerse (söylerse)” şeklinde okunmalıdır: yani fiil *ay-* ‘söylemek’ tir.” (Sertkaya, 2017, s. 59).

Doerfer’in *ay-* teklifini Tekin, Aydın, Erdem-Demirci benimsemiş ve eserlerinde tekrarlamışlardır. Tekin, başlangıçta Thomsen’in *yasa-* ‘düzenlemek, tertip etmek, takdir etmek’ anlamlarındaki teklifine katılmıştır. Daha sonra Doerfer ile Clauson’un *ay-* okuma teklifini, *yasa-* fiilinin Moğolca olması ve en eski tarihli Moğolca metinlerin 13. yüzyıla ait olması gerekçesiyle, kabul ederek okuma ve anlamlandırmasını değiştirmiştir. Tulum da ‘*bir durum ve oluş-kılışın zaman içinde gerçekleşmesinin farz ve tahmine dayanan objektif veya yerine getirilmesi şüpheli veya temenni hâlinde bulunan bir şarta bağlı bulunduğunu ifade etmek üzere iki cümle arasında kurulan ilişki*’ye şart ilişkisi diyerek ilgili cümledeki $y^1s^1r^1$ kelimesini *aysar* olarak okumuş ve bir oluş-kılışın sebebini bildirmek, bir oluş-kılışını bir sebebe bağlamak için kurulan temel ilişkinin bu kelimeyle sağlandığını ifade etmiştir (Tulum, 1990, 197).

W̃dt̃nr̃I : YSR : kIsIWGLI : wKWp : W̃lgII : tW̃rW̃ms : cümlesindeki $y^1s^1r^1$ kelimesinin *yaşa-* veya *aysa-* olarak okunması cümlenin anlamını ve yapısını tamamen değiştirmektedir. Thomsen’in ‘düzenlemek, tertip etmek, takdir etmek’ anlamlarına gelen *yasa-* şeklindeki okuma teklifi, *yasa-* fiilinin Moğolca olması ve en eski tarihli Moğolca metinlerin 13. yüzyıla ait olması gerekçesiyle sonradan reddedilmesiyle geriye kalan *ay-* ve *yaşa-* okumalarının ikisi de dil bilgisi bakımından doğrudur. Kök Türkçedeki ünsüz işaretleri /a/ ve /ä/ ile başlayan, ilgili ünsüzle biten bir heceyi temsil eder. Kelime başında ve ilk hecesinde bulunan /a/ ve /ä/ ünlüleri genellikle işaretlenmez. Dolayısıyla D işareti /ay/ ve /ya/ şeklinde okunabilir. Düz ünlüden sonra gelen düz ünlüler de genellikle yazılmama eğilimindedir (Tekin, 2003, s. 24-30). Fiil *ay-* olarak okunduktan sonra kalın sıradan $y^1s^1r^1$ işaretleriyle yazılan kısım *-sar* şeklinde okunur. Böyle olunca *-sar* asıl eylemin hangi şartlarda gerçekleştiğini veya hangi durumlarda ne zaman olduğunu bildiren şart eki olmak durumundadır. Sonuç olarak $y^1s^1r^1$ kelimesi ‘*aysar*’ olarak okunabilir ve şart birleşik cümle yapısı sergiler. Tulum, birleşik cümlelerle ilgili makalesinde Doerfer ve Tekin gibi ‘ $y^1s^1r^1$ ’ kelimesini *ay-sar* olarak okumuş ve cümledeki sebep ilişkisinin şart yardımcı cümlesi ile sağlandığını belirterek cümleyi şu şekilde anlamlandırmıştır: “*Zaman tanrısı buyurduğu için insan oğlu hep ölümlü yaratılmış.*” (Tulum, 1990, s. 197).

Yazıtlarla ilgili ilk yayımı yapan Radloff’un $y^1s^1r^1$ kelimesi ile ilgili okuma ve anlamlandırma teklifi ‘*varlığını sürdürmek*’ anlamındaki *yaşa-* fiilidir. Art ünlülü olduğunu kelimedeki art /y/, /s/ ve /r/ harflerinden anlamaktayız. Radloff’un okumasında art /s/ harfi /ş/ olarak değerlendirilmiştir. Yazıtlarda /s/ harfi birçok defa /ş/ için de kullanılmıştır (Ergin, 2007, XXX). Dolayısıyla art /s/ harfinin /ş/ olarak değerlendirilmesi okumanın doğruluğuna gölge düşürmemektedir. Fiil *yaşa-* olarak okunduğunda sonundaki /-(U)r/ eki de geniş zaman eki olarak anlaşılmalıdır.

öd tənri

W̃dt̃nr̃I : YSR : kIsIWGLI : wKWp : W̃lgII : tW̃rW̃ms : cümlesi hakkındaki okuma teklifleri dikkate alındığında sorunun birden çok olduğu anlaşılmaktadır. Cümlenin başındaki $y^1s^1r^1$ W̃dt̃nr̃I (*öd tənri*) şeklinde yazılan ve bazı çalışmalarda ‘*Zaman Tanrısı*’ olarak anlamlandırılan ibarenin de yeniden değerlendirilmesinin gerektiği kanısındayız. Sertkaya, konu hakkındaki görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir:

Eski Türkçedeki *öd tenri*'nin Yunan mitolojisindeki karşılığı Toprakana'nın (Gaia) Uranüs'ten doğurduğu son Titan olan *Khronos* > *Kronos* olarak kabul edilir. *Kronos*'un zamanı yarattığı ve zamanda seyahat ettiği kabul edilir. Olayları zaman içerisinde sıralamayı ifade eden *kronoloji* kelimesi de *Kronos* isminden türemiştir. *Kronos* Roma mitolojisinde *Saturn* olarak bilinir. Haftanın günlerinden *Saturday* 'cumaertesi' adı da *Saturnus* çağından gelmektedir (Sertkaya, 2017, s. 61).

İlk ve özgün anlamı 'gökyüzü, sema olan' *tâñri* sözcüğü Eski Türkçede *tägirmän* (değirmen) sözcüğünün de kendisinden türediği *tägi-* 'döndürmek, çevirmek, kuşatmak' eyleminin daha eski bir türü olan **tâñir-* eyleminden -i eki ile türemiş bir ad olabilir: *tâñir-* > *tâñri* (Tekin, 1993, s. 11). İlk anlamı 'gök' olan *tenri* kelimesi '*kuşatan*' anlamıyla her şeyi kuşatan, yüce ve aşkın anlamlarıyla kültle de bağlantılı olarak yaratıcı için kullanılmış olmalıdır. Aynı kelime ñ ~ g, g ~ n, t ~ d nöbetleşme, değişim ve dönüşümleriyle geniş bir coğrafyaya yayılan Türk boylarınca da kullanılmıştır. Türk'ün kozmik düşüncesini oluşturan dinî mitolojik sistem şöyledir: Her şeyi kapsayan ve her şeyin üzerinde olan bir Gök Tanrı vardır (Bayat, 2011, s. 265 / bk. Bayat, 1993). Göğün sonsuzluğu, kuşatıcılığı, zaman ve mekânsızlığıyla ilişkilendirilen Tanrı tek ve her şeyin Tanrı'sı olmalıdır. Türklerde biliş sınırlarının dışında bir Tanrı'ya inanıldığı için adına tapınaklar yapılmamış ve heykelleri inşâ edilerek onlara tapılmamıştır.

Türk mitolojisinin de ana konusu olan Gök Tanrı anlayışı proto Türk veya Altay dil devri dediğimiz dönemden beri mevcuttur (Bayat, 2011, s. 212). Söz konusu Gök Tanrı Türklerde tek bir ulu varlığı temsil eder. Milattan önceki Asya Hunları devrinde Güneş, Ay, Yıldız tanrılarının (kutsallarının) varlığı Gök Tanrı'nın diğer semavî dinlerdeki gibi tek kudret olduğu keyfiyetini gölgelendirmez. Tanrı daima kutsal sayılan ikinci derecede inançlarla çevrilmiştir (semavî dinlerde Tanrı = Allah ile beraber meleklerle, resûllere, kitaplara, azizlere de îman edilir) (Kafesoğlu, 2012, s. 298). Yazıtlarda da ifadesini bulan Tanrı'nın yanındaki diğer kutsallara "(BK D10) *türük* : *t(e)ñrisi* : <*türük*> : *iduk* : *yiri* : *subı* : - *Türk Tanrısı* (ve) *kutsal yer* (ve) *su* (*ruhları*)" tapma durumu söz konusu değildir. Türk inançlarının en yalın şekliyle görünüm kazandığı Kök Türklerde çok tanrılı bir inanç sisteminin var olmadığı açıktır. Tanrı kelimesinin başına *Kün*, *Ay* kelimelerinin ilavesi Mani dinini kabul eden Uygurlarda ortaya çıkmıştır. Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarında '*yaratıcı*' (BK K1 - KT K1) olarak beliren, millî bir görünüm arz eden Tanrı (BK D10 - KT D10) kelimesi herhangi bir sıfatla da kullanılmamıştır.

Türklerin dinî inançları Tabiat kuvvetlerine inanma, Atalar kültü ve Gök-Tanrı olmak üzere üç başlık altında toplanabilir (Kafesoğlu, 1980, s. 42). Bunlardan ilk ikisine tapılmamış ancak bunlar ululanmıştır. Bozkır Türklerinin yaşamlarını doğrudan etkileyen güçlere kutsiyet atfetmesi oldukça doğaldır. (KT D23 : *iduk* : *ötük(e)n* : - KT D10-11 : *iduk yiri* : *subı*) Bu durumu Yunan, Mısır-Mezopotamya, Hint ve cahiliye devri Arap inançlarıyla yakınlaştırmaya çalışmak, kutsallık atfetmekle tapmak arasındaki ayrımı görmezden gelmek anlamına gelir.

Sonuç

Asya Hunları çağında monoteizme doğru gelişmiş yüksek bir dine sahip olan Türklerin politeizmin bir belirtisi olacak '*Zaman Tanrısı*' gibi bir adlandırmayı yapması çok olası görülmemektedir (Güngör, 2012, s. 24). Bazin'e dayandırılan İranlıların Zervan'ından kalma bir '*Zaman Tanrısı*' ifadesi zaten soyut ve yüce bir varlık olarak kabul edilen Tanrı'nın vasıflarına bir katkı da sağlamamaktadır. Bir '*Zaman Tanrısı*' var olsaydı bu inancın ve etrafında oluşmuş ritüellerin sonraki dönemlerde de var olması gerekirdi. Türklerin eski zamanlardan beri zamanın soyut bir kavram olduğu ve insanoğlunun fâni olduğu bilincine

sahip olduğu bilinmektedir. Kâşgarlı Mahmud'un zaman kavramı ve insanla ilgili konumuza ışık tutacak kaydı dikkat çekicidir:

öd. Zaman – ö ince okunur. Şu atasözünde de geçer,

“*öd keçer kişi tuymas, yalnuq oğlu meñgü qalmas : Zaman geçer ve insan bunu fark etmez, âdemoğlu sonsuza dek yaşamaz*” (Kâşgarlı Mahmud, 2007, s. 369).

Anlaşıldığı üzere ‘öd’ sözcüğü Türkçede zaman anlamındadır. Kafesoğlu ‘öd’ sözcüğüne ‘Tanrı’ anlamının da verildiğini, benzer görüşlerin Gabain ve Bazin tarafından da ortaya atıldığını ifade ederek bu tür yaklaşımları *Türkçe bir kelimeye Türklerde olmayan bir kavramı muhteva yapmak çabası* olarak değerlendirmiştir. Gökyüzünün sonsuz ve mekânsızlığı ulu bir varlık olan tek Tanrı düşüncesini beslemiştir. Köl Tigin yazıtı D1’de Türk kozmogonisini özetleyen “üze kök : t(e)ñri : (a)sra : y(a)g(ı)z : y(e)r : kıl(ı)ndukda” ifadesinden de anlaşıldığı üzere her şeyi yaratan ebedî bir Tanrı inancı söz konusudur.

İlk naşirlerce ittifakla 𐰽𐰺𐰸 olarak tespit edilen kelimenin okuma ve anlamlandırılmasında ise cümlelerdeki zıtlıklar ve dilbilgisel koşutluklar dikkate alınmalıdır. Ali Fehmi Karamanlıoğlu “Silik Sözü Üzerine” başlıklı makalesinde satırlardaki zıtlıkları dikkate alarak (bey - sil > bey X eş) yanlış anlaşılmış bir ibareyi düzeltmiştir. “*Öd Teñri yaşar*” şeklinde yapılacak bir okuma ile de “*Zamanı Tanrı yaşar*” şeklinde anlamlandırılacaktır. Bu kabulde cümle yapısı da birleşik değil sıralı cümle olacaktır. Yer ve gök yaratıldığında var olan Tanrı, öncesiz ve sonrasız olmalıdır. Bu yaklaşım, cümlenin ‘*daimi X geçici, ebedî X fâni, ölümsüz X ölümlü, yaşam X ölüm, Tanrı X insan*’ zıtlıkları üzerine kurulmuş olduğu fikrini doğuracaktır. Böylece söz konusu cümle de şu şekilde okunup anlamlandırılacaktır:

: *öd t(e)ñri : y(a)s(a)r : kişi oğlu : kop ölg(e)li : törim(i)ş : “Zamanı Tanrı yaşar, insanoğlu hep ölmek için yaratılmış.”*

Cümlenin bu şekilde anlaşılması üsluba ve bağlama da uygun düşmektedir. Kardeşinin kaybı üzerine Bilge Kağan’ın acısını ifade ettiği bu sözleri, insanın ölüm karşısındaki ve dolayısıyla Tanrı karşısındaki acziyetine de gönderme yapmaktadır.

KISALTMALAR

BK	: Bilge Kagan yazıtı	K	: kuzey yüzü
çev.	: çeviren	KT	: Köl Tigin yazıtı
D	: doğu yüzü	TDK	: Türk Dil Kurumu
G	: güney yüzü	Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan

KAYNAKÇA

- Aydın, Erhan (2018). Orhon Yazıtları, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yay.
- Bayat, Fuzuli (1993). Oğuz Epik Enenesi ve Oğuz Kağan Dastanı, Bakü, Sabah Yay.
- Bayat, Fuzuli (2011). Türk Mitolojik Sistemi 1, İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- Berta, Árpád (2010). Türk ve Uygur Runik Yazıtlarının Karşılaştırmalı Yayını, Ankara TDK Yay.
- Ercilasun, Ahmet Bican (2014). Makaleler 1, Ankara, Akçağ Yay.
- Ercilasun, Ahmet Bican (2016). Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları , İstanbul, Dergâh Yay.
- Erdem, Mehmet Dursun, Demirci Ümit Özgür (2019). Köktürkçe, Ankara, Pruva Yay.

- Ergin, Muharrem (2007). Orhun Abideleri, İstanbul, Boğaziçi Yay.
- Güngör, Harun (2012). Türk Din Etnolojisi, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yay.
- Kafesoğlu, İbrahim (1980). Eski Türk Dini, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.
- Kafesoğlu, İbrahim (2012). Türk Millî Kültürü, İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- Kâşgarlı Mahmud (2007). Dîvânü Lugâti't-Türk, İstanbul, Kabcı Yay.
- Orkun, Hüseyin Namık (2011). Eski Türk Yazıtları, Ankara, TDK Yay.
- Ögel, Bahaeddin (2014). Türk Mitolojisi II. Cilt, Ankara, TTK Yay.
- Ögel, Bahaeddin (2016). Türklerde Devlet Anlayışı, İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- Radloff, Friedrich Wilhelm (1895). Die alttürkischen Inschriften der Mongolei, Buchdruckerei der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, St. Petersburg.
- Sertkaya, Osman Fikri (2017). “Köl Tigin (K-10)’da Geçen Öd Teñri ‘Zaman Tanrısı’ ile İlgili Fiili Yaşamak ‘Yaşamak’ mı, Yasamak ‘Tanzim Etmek, Düzenlemek’ mi, Yoksa Aymak ‘Demek, Söylemek’ mi Okumalıyız?”, Journal of Old Turkic Studies , Cilt 1, Sayı 2, ss.55-63.
- Şemseddin Sami (2012). Orhun Abideleri, (Yay. Haz. Gıyasettin Aytaş), Ankara, Akçağ Yay.
- Tekin, Talat (1993). Hunların Dili, Ankara, Doruk Yay.
- Tekin, Talat (2003). Orhon Türkçesi Grameri, İstanbul, Kitap Matbaası.
- Tekin, Talât (2010). Orhon Yazıtları, Ankara TDK Yay.
- Thomsen, Vilhelm (2011). Orhon Yazıtları Araştırmaları, (Çev., Yay. Haz. Vedat Köken), Ankara, TDK Yay.
- Tulum, Mertol (1990). “Orhon Yazıtlarında Birleşik Cümleler ve Baş Cümle İle Yardımcı Cümle İlişkileri”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, Cilt 38, Sayı 1990, ss. 193-205.